Vybrané formy rizikového správania u adolescentov

Chosen forms of risk behaviour in adolescents

Michaela Miertová

Ústav ošetrovateľstva, Jesseniova lekárska fakulta v Martine, Univerzita Komenského v Bratislave

ABSTRAKT

Cieľom príspevku bolo popísať vybrané formy rizikového správania u adolescentných respondentov, ako konzumáciu alkoholu, fajčenie cigariet, užívanie marihuany a iných drog. Získanie empirických údajov bolo realizované za využitia metódy dotazníka v súbore 387 študentov stredných škôl v období strednej a neskorej adolescencie. Potvrdil sa nám štatisticky významný vzťah medzi vekom adolescenta a fajčením cigariet ($p < 0,05$) pitím piva, vína a liehovín ($p < 0,05$). Potvrdil sa nám štatisticky významný rozdiel medzi pohlaviami pri pití piva, vína a liehovín ($p < 0,05$) a fajčením marihuany ($p < 0,05$). V primárnej prevencii abúzu návykových látok má uplatnenie aj ošetrovateľstvo, kde sestra môže realizovať skrining ich konzumácie a cielené intervencie, ako edukáciu.

ABSTRACT

The main purpose of present study was to describe chosen types of risk behaviour in adolescents, as are alcohol consumption, smoking of cigarettes, marihuana and drug use. Acquisition of empiric data was realised questionnaire method in a sample 387 students from secondary school in middle and late adolescence. It was confirmed statistically significant relation between age of adolescent and cigarette smoking ($p < 0,05$), alcohol drinking (beer, wine, hard liquors) ($p < 0,05$). It was confirmed statistically significant difference between gender in alcohol drinking ($p < 0,05$) and marihuana use ($p < 0,05$). Nursing has a role in primary prevention of abuses psychoactive substances, where nurse realize screening their consumption and targeted interventions, as education.

KEÚČOVÉ SLOVÁ

adolescent, rizikové správanie, konzumácia alkoholu, fajčenie, požívanie marihuany, užívanie drog

KEY WORDS

adolescent, risk behaviour, alcohol consumption, smoking, marihuana use, drug use

ÚVOD

S obdobím adolescencie súvisí problematika rizikového správania. Podľa autorov Širůček, Širůčková, Macek (2007, s. 477) je rizikové správanie sociálny konštrukt zahŕňajúci rozmanité formy správania. Nie sú vždy taxatívne vymedzené, ale spôsobujú zdravotné, sociálne alebo psychologické ohrozenie (reálne, predpokladané) jednotlivca samého alebo jeho sociálneho okolia. Sem zaraďujeme pitie piva, vína, likérov, destilátov, fajčenie cigariet, šoférovanie pod vplyvom alkoholu, pitie väčšieho množstva alkoholu pri spoločenskej príležitosti, fajčenie marihuany, jazda automobilom s vodičom, ktorý je pod vplyvom alkoholu/drog, užívanie drog, inhalácia prchavých látok, sexuálny styk bez kondómu (Kyasová, 2003, s. 26–38). Labáth (2001, s. 11) hovorí

o troch formách rizikového správania, pasívnej (napr. záškoláctvo, samovražedné správanie), agresívnej (napr. delikvencia) a kompromisnej (napr. výkyvy v práci). Kabíček et al. (2010, s. 3) popisuje oblasti rizikového správania, ktoré reprezentuje abúzus návykových látok (nikotín, alkohol, drogy), poruchy sociálnej adaptácie v užšom zmysle slova (napr. delikvencia, úrazy) a poruchy v oblasti reprodukčného zdravia (rizikové sexuálne správanie). V súčasnej dobe sa k nim pridávajú „nové“ oblasti ako rizikové športy (adrenalinové/extrémne), napr. bungee jumping, a hranie počítačových hier. Niektoré z nich, napr. abúzus návykových látok predstavujú rizikový faktor zdravia adolescentov vo všetkých vyspelých krajinách (Kabíček et al., 2010, s. 1; Liba, 2007, s. 17). Ako príklady možno uviesť ich užívanie

vo vzťahu k patológii v stravovaní, ide o riziko porúch príjmu potravy (Krch, Csémy, 2003, s. 21; Croll et al., 2002, s. 171–174) a držanie diét (Crow et al., 2006, s. 569). Ako iné príklady možno uviesť ich užívanie v súvislosti k vzniku úrazov, so zapríčinením smrteľných nehôd a riziku samovrážd (Kabiček et al., 2010, s. 3), k vzniku delikventného správania (Peleq-Oren et al., 2009, s. 1966) a rizikového sexuálneho správania (Levy et al., 2009, s. 473).

Dôvody prečo sa venovať adolescentom v súvislosti s užívaním návykových látok sú viaceré. V danom vývinovom období je riziko uvedeného správania najvyššie zo všetkých vývinových etáp. Adolescencia je považovaná za kľúčové obdobie pre prevenciu daného správania, formovanie postojov a návykov súvisiacich s rizikovým správaním (Krejčová, 2011, s. 145–146). Pri jednom type rizikového správania je u adolescenta vyšší predpoklad, že si zvolí aj jeho iné typy, napr. s fajčením cigariet úzko súvisí pitie alkoholu a užívanie drog (Myers, Kelly, 2006, s. 221) a fajčenie marihuany. Baška, Kolarčík (2009, s. 61, In Madarasová Gecková a kol., 2009) uvádza, že marihuana je „bránou“ k užívaniu iných drog a je jedným z indikátorov, ktoré môžu predikovať zvýšené riziko ďalšej progresie užívania návykových látok alebo až rozvoj závislosti v neskoršom živote (Miovský et al., 2007, s. 109–118). Spolu s delikvenciou je uvedené správanie označované ako krízový jav dospievania (Rovný et al., 2004, s. 31). Medzi adolescentmi v európskom regióne je fajčenie, konzumácia alkoholu a užívanie drog rozšírené, čo vyplýva z výsledkov medzinárodných štúdií, napr. Zdravie a so zdravím súvisiace správanie školákov (HBSC), Európska školská štúdia o alkohole a iných drogách (ESPAD). V rámci primárnej prevencie abúzu návykových látok má priestor ošetrovatelstvo, v rámci ktorej sestra v podmienkach súčasnej legislatívy Slovenskej republiky môže byť nápomocná v skríningu ich konzumácie a pri realizácii preventívnych intervencií, ako napr. edukácie.

CIEĽ PRÁCE

Cieľom práce bolo identifikovanie požívania návykových látok medzi adolescentnými respondentmi a analyzovanie získaných dát vo vzťahu k pohlaviu a ročníku.

SÚBOR A METODIKA

Súbor respondentov tvorilo 387 študentov z piatich stredných škôl v okrese Martin, z toho 37 % študentov prvého ročníka (vek 15–16 rokov) a 63 % štvrtého ročníka (vek 18–20 rokov). Ženy mali 46,5 % zastúpenie a muži 53,5 %. Výber respondentov súboru bol zámerný. Ku kritériám pre zaradenie patrili: adolescentný vek, študent prvého/štvrtého ročníka, ochotný spolupracovať (súhlasí s vyplnením dotazníka), neplnole-

tý má informovaný súhlas (písomná forma) o účasti na výskume od rodiča.

Na zber empirických údajov bol použitý sebaopodzovací dotazník s názvom Mapovanie stravovacích návykov medzi adolescentmi (Project EAT Survey, Eating Among Teens). Na jeho použitie v podmienkach Slovenskej republiky bol získaný súhlas. Zberu empirických dát predchádzal proces lingvistickej validizácie nástroja.

Na štatistické spracovanie a vyhodnotenie dát boli použité metódy deskriptívnej/opisnej a induktívnej štatistiky. Pre jednotlivé položky boli vypracované frekvenčné tabuľky s absolútnou (*n*) a relatívnou (%) početnosťou, maximálnou (*max.*) a minimálnou (*min.*) škálovou hodnotou, aritmetickým priemerom (*x*), štandardnou odchýlkou (*s*). Z induktívnej štatistiky bol použitý na určenie sily vzťahu medzi riadkovou a stĺpcovou premennou Cramerov *V* kontingenčný koeficient (Rimarčík, 2007, s. 73–74, 165–166). Na určenie lineárnej závislosti medzi dvomi náhodnými veličinami bol použitý Pearsonov korelačný koeficient (*r*) (lineárnej závislosti) poukazujúci ako zmena jednej premennej pôsobí na zmenu inej (Zvárová, 2008, s. 178–179). Vzťahy medzi dvomi premennými boli vypočítané na hladine 5 % významnosti ($p < 0,05$).

VÝSLEDKY

V Tab. 1 sú uvedené výsledky požitia návykových látok adolescentnými respondentmi v časovom horizonte posledných 12 mesiacov.

U vyššieho percenta dievčat sme zaznamenali fajčenie za posledných 12 mesiacov. Vyššie percento chlapcov uviedlo fajčenie cigariet denne, denné pitie piva, vína a liehovín a konzumáciu marihuany denne. Vekovo starší respondenti (študenti 4. ročníka) fajčia častejšie ($p = 0,021$) a požívajú pivo, víno a liehoviny ($p = 0,000$). Vyššie percento chlapcov a študentov 1. ročníka (vekovo mladších respondentov) uviedlo požitie iných drog, napr. LSD.

V tab. 2 sú v riadkoch i v stĺpcoch uvedené nami sledované znaky (konzumácia návykových látok). Čísla v tabuľke sú hodnoty Pearsonovho korelačného koeficientu (*r*) pre danú dvojicu znakov. Z výsledkov výskumu vyplýva, že najsilnejšia pozitívna závislosť je medzi fajčením marihuany a užívaním iných drog, $r = 0,600$.

DISKUSIA

Tabak a alkohol sú prvé návykové látky, ktoré adolescent požíva (Myers, Kelly, 2006, s. 221). Prvé skúsenosti s užívaním tabaku, hlavne vo forme fajčenia cigariet majú už žiaci v staršom školskom veku (Baška, Kolarčík, 2009, s. 54, In Madarasová Gecková a kol., 2009). V našom výskumnom súbore uviedlo fajčenie za po-

Tab. 1 Požitie návykových látok adolescentmi za posledných 12 mesiacov

n = 387	Počas posledných 12 mesiacov ako často si požíl/-la cigarety				
	pohlavie		ročník		spolu
	muži	ženy	1.	4.	
ani raz	55,1	52,8	64,3	48,0	54,0
niekoľkokrát	14,5	17,8	11,2	18,9	16,0
mesačne	3,9	3,9	2,1	4,9	3,9
týždenne	4,3	6,7	3,5	6,6	5,4
denne	22,2	18,9	18,9	21,7	20,7
	V = 0,076, p = 0,696		V = 0,173, p = 0,021		100,0
n = 387	Počas posledných 12 mesiacov ako často si požíl/-la pivo, víno, liehoviny				
	pohlavie		ročník		spolu
	muži	ženy	1.	4.	
ani raz	19,3	18,9	30,8	12,3	19,1
niekoľkokrát	32,4	43,3	38,5	36,9	37,5
mesačne	15,9	18,3	14,0	18,9	17,1
týždenne	24,6	17,2	13,3	25,8	21,2
denne	7,7	2,2	3,5	6,1	5,2
	V = 0,021, p = 0,173		V = 0,256, p = 0,000		100,0

n = 387	Počas posledných 12 mesiacov ako často si požíl/-la marihuanu				
	pohlavie		ročník		spolu
	muži	ženy	1.	4.	
ani raz	70,5	84,4	79,7	75,4	77,0
niekoľkokrát	17,4	9,4	11,9	14,8	13,7
mesačne	5,8	3,9	4,2	5,3	4,9
týždenne	1,9	0,6	0,7	1,6	1,3
denne	4,3	1,7	3,5	2,9	3,1
	V = 0,170, p = 0,024		V = 0,786, p = 0,067		100,0
n = 387	Počas posledných 12 mesiacov ako často si požíl/-la iné drogy, napr. LSD, heroín				
	pohlavie		ročník		spolu
	muži	ženy	1.	4.	
ani raz	88,9	94,4	90,9	91,8	91,5
niekoľkokrát	5,3	3,3	4,2	4,5	4,4
mesačne	1,4	0,0	0,7	0,8	0,8
týždenne	2,4	1,1	2,1	1,6	1,8
denne	1,9	1,1	2,1	1,2	1,6
	V = 0,115, p = 0,275		V = 0,039, p = 0,964		100,0

Legenda: $p < 0,05$, V – Kramerov kontingenčný koeficient

Tab. 2 Korelačná matica

Požitie za posledných 12 mesiacov	cigariet	piva, vína, liehovín	marihuany	iných drog, napr. LSD, heroínu
cigariet	1			
piva, vína, liehovín	0,502 ** $p < 0,001$	1		
marihuany	0,307 ** $p < 0,001$	0,482 ** $p < 0,001$	1	
iných drog, napr. LSD, heroín	0,087	0,263 ** $p < 0,001$	0,600 ** $p < 0,001$	1

Legenda: ** $p < 0,001$ štatisticky vysoko významná korelácia

sledných 12 mesiacov 46 % respondentov (Tab. 1). Podobné výsledky priniesla štúdia autorov Shanklin et al. (2007, s. 4), kde fajčenie uviedlo 48,7 % respondentov. O niečo nižšie percento respondentov (31,6 %), ktorí uviedli fajčenie za daný časový úsek zaznamenali výskumné štúdie autorov Crow et al. (2006, s. 571) a Eisenberg et al. (2004, s. 793). V našom výskumnom súbore fajčenie denne uviedlo 20,7 %, z toho 18,9 % študentov prvého ročníka (vekovo mladší 15–16roční) a o niečo vyššie percento (21,7 %) študentov štvrtého ročníka (vekovo starší 18–20 roční) (Tab. 1). V štúdií Csémy, Chomynová, Sadílek (2007, s. 2) uviedlo fajčenie denne 25 % respondentov vo veku 16 rokov. Čo sa týka fajčenia medzi pohlaviami, výsledky štúdií sú rôzne. Niektoré štúdie napr. Holčík, Kuopilová (2002, s. 659–662), Crow et al. (2006, s. 571), Eisenberg et al. (2004, s. 793) uvádzajú vyrovňavajúci sa počet fajčiarov medzi chlapcami a dievčatami. Iné uvádzajú vyššie percento chlapcov, ako napr. Miovský et al. (2013, s. 5), Hrubá (2004, s. 88–92), Hrubá, Kachlík (2000, s. 3–9). V budúcnosti sa však očakáva zvýšenie fajčiarov medzi dievčatami (Baška, 2011, s. 43, In Madarasová Gecková, 2011; Csémy, Chomynová, Sadílek, 2007, s. 4; Sovinová, Csémy, 2004, s. 10). V našom súbore adolescentných respondentov sa uvedené predpoklady v neprospech dievčat potvrdili (fajčenie niekoľkokrát, mesačne, týždenne). Spotreba tabaku s vekom adolescenta stúpa, ako to uvádzajú štúdie, napr. Baška (2011, s. 43, In Madarasová Gecková a kol., 2011); Baška, Kolarčík (2009, s. 55, In Madarasová Gecková a kol., 2009), Sovinová, Csémy (2004, s. 11). To sa potvrdilo aj v našom súbore, vekovo starší respondenti fajčia častejšie ($p = 0,021$) (Tab. 1).

Konzumácia alkoholu medzi adolescentmi má stúpajúcu tendenciu (Csémy et al., 2007, s. 158–170; Blatný a kol., 2005, s. 524–539). Častejšie ho pijú chlapci a vekovo starší adolescenti, čo dokladujú aj výsledky štúdií napr. Baška (2011, s. 52, In Madarasová Gecková, 2011); Karsten (2006, s. 102). Čo sa týka preferencie alkoholického nápoja resp. obluby jednotlivých druhov alkoholických nápojov, pivo je najbežnejšie konzumovaný druh alkoholického nápoja. Destiláty sa pijú častejšie ako víno (Csémy, Chomynová, Sadílek, 2009, s. 22). V našom súbore sa potvrdili vyššie uvedené zistenia. Z 80,9 % respondentov, ktorí aspoň raz požili alkoholické nápoje (pivo, víno, liehoviny) za posledných 12 mesiacov, bolo viac chlapcov (Tab. 1). Podobné závery uviedla štúdia autorov Eisenberg et al. (2004, s. 793). V našom výskume sa nám potvrdil štatisticky významný rozdiel medzi pohlaviami pri konzumácii alkoholických nápojov ($p = 0,021$). Ich častejšie požívanie uviedli vekovo starší (87,7 %) ako mladší (69,2 %).

Abúzus návykových látok spravidla začína fajčením cigariet a pitím alkoholu, s čím súvisí skúsenosť s ďalšími drogami, napr. fajčením marihuany. Marihuana patrí medzi najviac užívanú drogu medzi adolescentmi vo vyspelých krajinách (Csémy et al., 2007, s. 158). Modálny vek pre prvé skúsenosti adolescenta s alkoholom (a opitostou) a fajčením tabaku sú vo veku 13 rokov (Madarasová Gecková a kol., 2011, s. 8; Peleq-Oren et al., 2009, s. 1966). Skúsenosť s marihuanou je vo veku 15 rokov (Krch et al., 2004, s. 348). Autori štúdie napr. Myers, Kelly (2006, s. 221), Kabíček, Sulek, Mizerová (2010, s. 46), Krch, Csémy, Drábková (2004, s. 348–355), Kyasová (2003, s. 56–64) dokladujú, že u adolescentov s jedným typom rizikového správania je vyšší predpoklad, že si zvolia aj jeho iný typ. Potvrdzujú to aj výsledky nášho výskumu. Pri všetkých sledovaných znakoch sa potvrdila pozitívna závislosť (Tab. 2). Najsilnejšia pozitívna závislosť je medzi fajčením marihuany a užívaním iných drog, $r = 0,600$ ($p < 0,001$). Tí, čo fajčia, požívajú aj alkoholické nápoje ($p < 0,001$) a fajčia marihuanu ($p < 0,001$). Tí, čo požívajú alkoholické nápoje, fajčia marihuanu ($p < 0,001$) a majú skúsenosť s inými drogami ($p < 0,001$) (Tab. 2). Skúsenosť s marihuanou za posledných 12 mesiacov uviedlo 23 % respondentov nášho súboru, z toho viac chlapcov a vekovo starších. Podobné výsledky jej požívania v neprospech chlapcov priniesli výsledky autorov Baška (2011, s. 60, In Madarasová Gecková, 2011), Baška; Kolarčík (2009, s. 53, 60, In Madarasová Gecková a kol., 2009); Nociar (2007, s. 38); MacKay, Duran (2007, s. 67).

Užívanie drog, napr. LSD za posledných 12 mesiacov uviedlo 8,5 % respondentov nášho súboru, z toho viac chlapcov (Tab. 1). V štúdií autorov Csémy, Chomynová, Sadílek (2009, s. 24) drogy s halucigénnym účinkom, ako napr. LSD užilo 4,5 % opýtaných. Podobné závery v neprospech ich užívania chlapcami uviedli výsledky štúdie Csémy, Chomynová, Sadílek (2007, s. 2).

Výskumná štúdia má svoje limitácie. Jednou z limitácií je fakt, že nebolo nemonitorované požívanie návykových látok u respondentov oslovených stredných škôl druhého a tretieho ročníka a vo veku 17 rokov. Metodologickým limitom výskumnej štúdie je veľkosť vzorky, ktorá je malá na to, aby sa prezentované empirické údaje mohli zovšeobecňovať. Aby mali výsledky takto obsahovo zameraného výskumu výraznejšiu výpovednú hodnotu, v budúcnosti by bolo potrebné výskum realizovať na reprezentatívnej vzorke respondentov. Zároveň by bolo potrebné rozšíriť aj počet stredných škôl z daného regiónu, ktoré by sa zapojili do výskumu. Tak by sa docielili objektívne a komplexnejšie údaje o požívaní návykových látok u adolescentov stredných škôl v danom regióne. Komplexnosť by v tomto ohľade priniesol výskum realizovaný na základných, stredných

a vysokých školách sídlia v regióne a so zapojením adolescentných respondentov vo vekovej kategórii od 15 do 20–22 rokov. Uvedená veková kategória predstavuje vymedzenie obdobia adolescencie zo psychologického hľadiska, ktorú uvádzajú autori, napr. Říčan (2009, s. 278) a Langmeier, Krejčířová (1998, s. 140).

ZÁVER

Cieľom príspevku bolo identifikovať niektoré formy rizikového správania u adolescentov, ako fajčenie cigariet, konzumáciu alkoholu, užívanie marihuany a iných drog. Podľa výsledkov výskumu má väčšina respondentov aspoň jednu skúsenosť s fajčením cigariet, pitím piva, vína a liehovín, užitím marihuany a iných drog, z toho viac chlapcov a vekov starších respondentov. V podmienkach súčasnej legislatívy platnej v Slovenskej republike sa môže do primárnej prevencie niektorých foriem rizikového správania u adolescentov zapojiť sestra pracujúca v ambulanciách praktického lekára pre deti a dorast. Môže byť nápomocná pri skríningu ich užívania a realizácii cielených intervencií, ako napr. edukácie realizovanej priamo v školskom prostredí adolescenta obsahovo zameranej na prevenciu rizikového správania a osvojenie si životného štýlu.

LITERATÚRA

- BAŠKA, T. 2011. Fajčenie tabaku. Konzumácia alkoholu. Užívanie nelegálnych drog. In MADARASOVÁ GECKOVÁ a kol. (eds). *Sociálne determinanty zdravia školákov HBSC – Slovensko – 2009/2010*. Košice: Equilibria, s. r. o., 2011. s. 43–62. ISBN 978-80-89284-73-3.
- BAŠKA, T., KOLARČÍK, P. 2009. Rizikové správanie školákov: fajčenie, konzumovanie alkoholu, marihuany, fyzické násilie. In MADARASOVÁ GECKOVÁ, A. a kol. (eds.) *Sociálne determinanty zdravia školákov HBSC – Slovensko – 2005/2006*. Košice: Equilibria, s. r. o., 2009. s. 53–63. ISBN 978-80-89284-29-0.
- BLATNÝ, M. et al. 2005. Problematika rizikového chováni vývoje detí a dospievajících: hlavné témy a implikácie pre ďalší výskum. *Československá psychologie*. 2005, roč. 49, č. 6, s. 524–539. ISSN 0009-062X.
- CSÉMY, L. et al. 2007. Účinky krátkodobého a dlhodobého užívání kanabinoidů. *Čes-slov Pediat*. 2007, roč. 62, č. 3, s. 158–170. ISSN 0069-2328.
- CSÉMY, L., CHOMYNOVÁ, P., SADÍLEK, P. 2009. Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) – Výsledky průzkumu v České republice v roce 2007. 1. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky, 2009. 172 s. ISBN 978-80-87041-94-9.
- CSÉMY, L., CHOMYNOVÁ, P., SADÍLEK, P. 2007. ESPAD 07 – Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách, Česká republika 2007. Přehled hlavních výsledků za rok 2007 a trendů za období 1995 až 2007.

- [online]. Praha: Úřad vlády České republiky, 2007. 16 s. [cit. 2012–09–01]. Dostupné z WWW: <http://img.sidliste.cz/download/ESPAD-2007.pdf>.
- CROLL, J. et al. 2002. Prevalence and Risk and Protective Factors Related to Disordered Eating Behaviours Among Adolescents: Relationships to Gender and Ethnicity. *Journal of Adolescent Health*. 2002, vol. 31, no. 2, p. 166–172. ISSN printed 1054-139X.
- CROW, S. et al. 2006. Psychosocial and behavioral correlates of dieting among overweight and non-overweight adolescents. *Journal of Adolescent Health*. 2006, roč. 38, vol. 5, p. 569–574. ISSN printed 1054-139X.
- EISENBERG, M. E. et al. 2004. Correlations between Family Meals and Psychosocial Well-being among Adolescents. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*. 2004, vol. 158, no. 8, p. 792–798. ISSN printed 1072-4710.
- HOLČÍK, J., KOUPILOVÁ, I. 2002. Smrtící pandemie se stále šíří. *Časopis lékařů českých*. 2002, roč. 141, č. 21, s. 659–662. ISSN printed 0008-7335.
- HRUBÁ, D., KACHLÍK, P. 2000. Program „Kouření a já“ ovlivňuje žáky základních škol již po tři roky. *Hygiena*. 2000, roč. 45, č. 1, s. 3–9. ISSN 1210-7840.
- HRUBÁ, D. 2004. Kouření jako rizikový faktor nemoci ORL. *Česká a Slovenská hygiena*. 2004, roč. 8, č. 1, s. 88–92. ISSN 1214-6722.
- KABÍČEK, P. et al. 2010. Syndrom rizikového chování dospívajících. Krátká intervence ke snížení zneužívání návykových látek v praxi praktického lékaře pro děti a dorost. *Zaostřeno na drogy*. 2010, roč. 8, č. 3, s. 1–8. ISSN 1214-1089.
- KABÍČEK, P., SULEK, Š., MIZEROVÁ, L. 2010. Syndrom rizikového chování v dospívání (možnosti efektivní prevence v oblasti abúzu návykových látek). *Pediatric pro praxi*. 2010, roč. 11, č. 1, s. 46–48. ISSN 1213-0494.
- KARSTEN, H. 2006. *Ženy – muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. Praha: Portál, s. r. o., 2006. 183 s. ISBN 80-7367-145-X.
- KREJČOVÁ, L. 2011. *Psychologické aspekty vzdělávání dospívajících*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2011. 232 s. ISBN 978-80-247-3474-3.
- KRCH, F. D., CSÉMY, L. 2003. Rizikové faktory přispívající k rozvoji poruch příjmu potravy v dospívání. *Psychiatrie pro praxi*. 2003, suppl. č. 1, s. 21. ISSN printed 1213-0508.
- KRCH, F. D., CSÉMY, L., DRÁBKOVÁ, H. 2004. Psychosociální souvislosti užívání marihuany u dětí staršího školního věku. *Česká a slovenská psychiatrie*. 2004, roč. 100, č. 6, s. 348–355. ISSN 1212-0383.
- KYASOVÁ, M. 2003. Kouření cigaret a další formy rizikového chování adolescentů. *Československá psychologie*. 2003, roč. 47, č. 1, s. 56–64. ISSN 0009-062X.
- LABÁTH, V. a kol. 2001. *Riziková mládež: možnosti potenciálních změn*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. 157 s. ISBN 80-85850-66-4.

- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. 1998. *Vývojová psychologie*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1998. 244 s. ISBN 80-7169-195-X.
- LEVY, S. et al. 2009. Screening adolescents for substance use-related high-risk sexual behaviors. *Journal of Adolescent Health*. 2009, vol. 45, no. 5, p. 473–7. ISSN 1054-139X.
- LIBA, J. 2007. *Zdravie v kontexte edukácie*. 1. vyd. Prešov: Prešovská univerzita, Pedagogická fakulta, 2007. 255 s. ISBN 978-80-8068-539-3.
- MacKAY, A. P., DURAN, C. 2007. *Adolescent health in the United States, 2007*. [online]. Maryland: National centre for Health Statistics, 2007. 150 p. [cit. 2012-07-15]. Dostupný z WWW: <http://www.cdc.gov/nchs/data/misc/adolescent2007.pdf>.
- MIOVSKÝ, M. et al. 2013. Analýza potrieb detí a mladistvých z hľadiska užívania návykových látok a súvisiaceho chovania v kontextu inštitucionálnej siete služieb na území hlavného mesta a Stredočeského kraja. Záverečná správa štúdie (verze č. 6). [online]. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN, 2013. Záverečná verze č. 6 ze dne 22. července 2013. 54 s. [2013-11-24]. Dostupné z WWW: http://www.lf1.cuni.cz/file/41871/Zprava_deti_MHMP_6_final.pdf
- MIOVSKÝ, M., MIOVSKÁ, L., ŘEHAN, V., TRAPKOVÁ, B. 2007. Substance use in fifth- and seventh-grade basic school pupils: Review of results of quasi-experimental evaluation study. *Československá psychologie*. 2007, roč. 103, č. 51, s. 109–118. ISSN 0009-062X.
- MYERS, M. G., KELLY, J. F. 2006. Cigarette Smoking Among Adolescents with Alcohol and Drug Use Problems. *Alcohol Research and Health*. 2006, vol. 29, no. 3, p. 221–227. ISSN 1535-7414.
- NOCIAR, A. 2007. Európsky školský prieskum o alkohole a iných drogách (ESPAD) v SR za rok 2007. Záverečná správa k výskumnej úlohe P – 106. [online]. Bratislava: Národné monitorovacie centrum pre drogy, 2007. 109 s. [cit. 2012-08-15]. Dostupné z WWW: http://www.vzbb.sk/sk/projekty/ESPAD_Zav_Sprava.pdf
- PELEQ-OREN, N. Et al. C. 2009. Drinking alcohol before age 13 and negative outcomes in late adolescence. *Alcohol Clinical and Experimental Research*. 2009, vol. 33, no. 11, p. 1966–1972. ISSN printed 0145-6008.
- RIMARČÍK, M. 2007. *Štatistika pre prax*. Vydané vlastným nákladom, 2007. 200 s. ISBN 978-80-969813-1-1.
- ROVNÝ, I. A kol. 2004. *Starostlivosť o mladú generáciu*. Bratislava: HERBA, s. r. o., 2004. 124 s. ISBN 80-89171-08-7.
- ŘÍČAN, P. 2009. *Psychologie*. 3. vyd. Praha: Portál, s. r. o., 2009. 204 s. ISBN 978-80-7367-560-8.
- SHANKLIN, S. et al. 2007. Youth Risk Behavior Surveillance – Selected Steps Communities, United States, 2007. [online]. In *MMWR*. 2008, vol. 57, no. SS12, p. 1–27. [cit. 2012-08-12]. ISSN electronic 1545–8601. Dostupné z WWW: <http://www.cdc.gov/mmwr/preview/mmwrhtml/ss5712a1.htm>.
- SOVINOVA, H., CSÉMY, I. 2004. Kouření cigaret a pití alkoholu v ČR. [online]. Praha: Státní zdravotní ústav ČR, 2004. 92 s. [cit. 2012-08-22]. ISBN 80-7071-230-9. Dostupné z WWW: <http://www.vychovakezdravi.cz/download/file/koureni-a-alkohol.pdf>.
- ŠIRŮČEK, J., ŠIRŮČKOVÁ, M., MACEK, P. 2007. Sociální opora rodičů a vrstevníků a její význam pro rozvoj problémového chování v adolescenci. *Československá psychologie*. 2007, roč. 51, č. 5, s. 476–488. ISSN 0009-062X.
- ZVÁROVÁ, J. 2007. *Základy statistiky pro biomedicínské obory*. Praha: Karolinum, 2007. 224 s. ISBN 80-7184-786-1.

KONTAKT NA AUTORA

Mgr. Michaela Miertová, PhD.
Ústav ošetrovateľstva JLF UK
Malá Hora 5
SK-036 01 MARTIN
miertova@jfmmed.uniba.sk